

KATARZYNA PAPRZYCKA-HAUSMAN*

EPISTEMICZNY EFEKT KNOBE'A A PROBLEM BUTLERA TEST HIPOTEZY ZANIECHANIOWEJ¹

Abstract

EPISTEMIC SIDE-EFFECT EFFECT AND BUTLER'S PROBLEM: A TEST FOR THE OMISSIONS ACCOUNT

The omissions account offers structurally close explanations of the Knobe effect, the Butler problem, and the epistemic side-effect effect. Moreover, it predicts that the epistemic side-effect effect should be present not only in Knobe-type stories but also in Butler-type stories. Since the probability that the effect takes place is not greater than $1/6$, the attribution of knowledge that it will take place is *prima facie* irrational. However, according to the omissions account, in the immoral situations, the knowledge claim can be read as a consequence-knowledge claim, which can be rationally accepted. I report the results of two studies, based on Nadelhoffer's study of the Butler problem, where ascriptions of knowledge in Butler-type scenarios are investigated.

Keywords: epistemic side-effect effect, intentional action, intentional omission, Knobe effect, Butler problem, knowledge

Joshua Knobe (2003a, b) wykazał asymetrię w przypisywaniu intencjonalności niezamierzonym, ale przewidzianym skutkom ubocznym działań w zależności od wartości moralnej tych skutków². James Beebe i Wesley Buckwalter (2010)

* Zakład Epistemologii, Instytut Filozofii, Uniwersytet Warszawski, ul. Krakowskie Przedmieście 3, 00-927 Warszawa, kpraprzycka@uw.edu.pl.

¹ Chciałabym podziękować anonimowemu recenzentowi za celne uwagi, które starałam się uwzględnić w ostatecznej wersji artykułu. Jednocześnie pragnę gorąco podziękować Bartoszowi Maćkiewiczowi, którego praca zarówno przy przygotowaniu badań, jak i przy ich opracowaniu była bezcenna. Gorąco też dziękuję Katarzynie Kuś za ciągłą pomoc. Jestem też wdzięczna zespołowi pracującemu w ramach grantu „Studium teoretyczne i eksperymentalne efektu Knobe'a i problemu Butlera” za motywację i dyskusje. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/B/HS1/03939.

² Badania Knobe'a (2007) wskazują, że nie chodzi o samą wartość moralną skutków ubocznych, lecz raczej o to, czy stanowią one pogwałcenie jakichś istotnych norm (por. Holton 2010).

odkryli podobną asymetrię w przypisywaniu wiedzy w historyjkach Knobe'a. Oba efekty można wyjaśnić, odwołując się do hipotezy zaniechaniowej (Paprzycka 2014, 2015, 2016a, b), zgodnie z którą historyjki o zabarwieniu moralnie negatywnym wprowadzają dodatkowy element, a mianowicie intencjonalne zaniechanie. Zgodnie z normatywną teorią intencjonalnych zaniechań warunki nakładane na intencjonalność zaniechań różnią się zasadniczo od warunków nakładanych na intencjonalność działań. Według standardowych ujęć działań intencjonalność wymaga intencji sprawcy, a według normatywnej teorii intencjonalnych zaniechań — jedynie wiedzy o okolicznościach zaniechania. Epistemiczny efekt Knobe'a można próbować wyjaśnić, odwołując się do warunku wiedzy wymaganego przez intencjonalność zaniechań (Paprzycka 2016a).

Hipoteza zaniechaniowa pozwala podobnie rozumieć asymetrię w przypisywaniu intencjonalności w problemie Butlera (część 1). Jeżeli takie wyjaśnienie efektu epistemicznego jest trafne, to podobny efekt epistemiczny powinien się rozciągać na sytuacje butlerowskie (część 2), co do tej pory nie było przedmiotem badań eksperymentalnych. Celem tego tekstu jest sprawdzenie, czy taka asymetria ma rzeczywiście miejsce. W części 3 przedstawione zostaną wyniki badań dla scenariuszy zbliżonych do tych używanych przez Thomasa Nadelhoffera (2004), który jako pierwszy badał eksperymentalnie problem Butlera. Badanym zadawał przy tym jedynie pytanie o intencjonalność działań, a nie pytał o wiedzę. W częściach 4-5 przedstawione zostaną wyniki dwóch badań, w których uczestnicy pytani byli i o wiedzę, i o swoje uzasadnienia dla przypisania wiedzy.

1. HIPOTEZA ZANIECHANIOWA A KLASYCZNY I EPISTEMICZNY EFEKT KNOBE'A

Knobe (2003a) przedstawił badanym dwie strukturalnie identyczne historyjki różniące się jedynie tym, że w jednej mowa jest o uszkodzeniu środowisku, a w drugiej o pomaganiu mu (a także tym, że w jednej występuje „ale”, a w drugiej „i”):

Wicedyrektor zwraca się do dyrektora pewnej firmy: „Myślimy o wdrożeniu nowego programu. Pozwoli nam zwiększyć zyski, ale [i] zaszkodzi [pomocze] środowisku”.

Dyrektor odpowiada: „Nie obchodzi mnie szkodzenie [pomaganie] środowisku. Chcę tylko zwiększyć zyski. Wdrażamy program”.

Program został wdrożony i rzeczywiście zaszkodził [pomógł] środowisku.

Czy dyrektor zaszkodził [pomógł] środowisku intencjonalnie?

Ponieważ w żadnej wersji historyjki dyrektor nie ma ani intencji, by szkodzić środowisku, ani intencji, by mu pomagać, to zgodnie ze standardowymi koncepcjami działania intencjonalnego (np. Davidson 1980, Goldman 1970, Mele 1992, Mele, Moser 1994), a w szczególności z tzw. poglądem prostym (Adams 1986, McCann 1986, 1991), badani powinni twierdzić, że nie jest prawdą, że dyrektor zaszkodził czy pomógł środowisku intencjonalnie. Knobe (2003a) ustalił, że choć badani twierdzili, że dyrektor nie pomógł środowisku intencjonalnie, to jednocześnie uważali też, że intencjonalnie środowisku zaszkodził (por. Tabela 1).

Posługując się tymi samymi historyjkami, Beebe i Buckwalter (2010) odkryli podobną asymetrię dotyczącą *wiedzy* na temat tego, czy program pomoże bądź zaszkodzi środowisku. Badanie to było wielokrotnie powtarzane przy użyciu podobnych scenariuszy (por. Beebe, Jensen 2012, Dalbauer, Hergovitch 2013, Turri 2014, Buckwalter 2014). Beebe i Buckwalter (2010) pytali o stopień zgody z tym, że dyrektor wiedział, że nowy program zaszkodzi lub pomoże środowisku. Badani byli bardziej skłonni przypisać wiedzę dyrektorowi w historyjce o uszkodzeniu (średnia 2,25, SD = 1,50) niż w historyjce o pomaganiu (średnia 0,91; SD = 2,09). Beebe i Jensen (2012) powtórzyli to badanie również w paradygmacie wymuszonego wyboru, uzyskując rozkład odpowiedzi analogiczny do klasycznego efektu Knobe'a (por. Tabela 1).

	CZY DYREKTOR DZIAŁAŁ INTENCJONALNIE?		CZY DYREKTOR WIEDZIAŁ, ŻE PROGRAM ZASZKODZI/POMOŻE ŚRODOWISKU	
	<i>Tak</i>	<i>Nie</i>	<i>Tak</i>	<i>Nie</i>
Szkodzenie	82%	18%	68%	32%
Pomaganie	23%	77%	16%	84%

Tabela 1. Zestawienie klasycznego (Knobe 2003a) i epistemicznego (Beebe, Jensen 2012) efektu Knobe'a

Zarówno klasyczny, jak i epistemiczny efekt Knobe'a stanowi wyzwanie dla standardowych teorii: efekt klasyczny dla ujęć działania intencjonalnego, a efekt epistemiczny dla ujęć wiedzy. Zgodnie z hipotezą zaniechaniową oba efekty da się pogodzić z ujęciami standardowymi dzięki temu, że w sytuacji szkodzenia mamy do czynienia z intencjonalnym zaniechaniem.

Według proponowanego rozszerzenia normatywnej teorii zaniechań intencjonalnych (Feinberg 1984, Gorr 1979, Smith 1990, 2005, von Wright 1963, Williams 1995) dyrektor dopuszcza się intencjonalnego zaniechania nieszkodzenia środowisku, ponieważ:

- (a) Dyrektor ma obowiązek nie szkodzić środowisku (ewentualnie rozsądne jest normatywne oczekiwanie od dyrektora, by nie szkodził środowisku),
- (b) Nieszkodzenie środowisku leży w mocy dyrektora (wystarczy bowiem, by nie uruchomił programu, co jest w jego mocy),
- (c) Dyrektor szkodzi środowisku (tj. nie wypełnia ciężącego na nim obowiązku) i
- (d) Dyrektor zdaje sobie sprawę z warunków zaniechania (a), (b) i (c).

Dalej można pokazać, że ze zdania „dyrektor dopuszcza się intencjonalnego zaniechania nieszkodzenia środowisku” da się — za pomocą intuicyjnych, choć nie w pełni poprawnych, przekształceń — wyprowadzić zdanie „Dyrektor intencjonalnie szkodzi środowisku”. W historyjce o szkodzeniu mamy zatem podstawy, by przypisywać dyrektorowi intencjonalne zaniechanie, które wyrażamy (co prawda niepoprawnie, ale zgodnie z zasadą ekonomii języka) tak, jak gdyby było działaniem intencjonalnym.

Wyjaśnienie efektu epistemicznego przybiera podobny kształt (Paprzycka 2016b). Warunek wiedzy (d) o okolicznościach zaniechania obejmuje m.in. wiedzę dyrektora, że:

- (1) uruchomienie programu może prowadzić do negatywnych konsekwencji (świadomość możliwości negatywnych konsekwencji) oraz że
- (2) jedną z tych negatywnych konsekwencji jest to, że uruchomienie programu zaszkodzi środowisku (znajomość konkretnej negatywnej konsekwencji).

Zdanie:

(Ks) Dyrektor wiedział, że nowy program zaszkodzi środowisku

może być interpretowane zarówno jako zdanie predyktywne:

(PKs) Dyrektor wiedział, że [jest bardzo prawdopodobne, iż] nowy program zaszkodzi środowisku,

jak i jako zdanie o znajomości istotnej negatywnej konsekwencji:

(ZKs) Dyrektor wiedział, że [możliwą negatywną konsekwencją jego działania jest to, że] nowy program zaszkodzi środowisku,

albo też jako łączny wyraz zdania predyktywnego i zdania o znajomości konsekwencji. W świetle hipotezy zaniechaniowej zdanie o znajomości negatywnej konsekwencji jest szczególnie istotne w kontekście szkodzenia ze względu

na rolę, jaką odgrywa ono w ustalaniu intencjonalności zaniechania. Znajomość konsekwencji (ZKs) (wraz ze zdawaniem sobie sprawy z pozostałych okoliczności zaniechania) przesądza bowiem o intencjonalności zaniechania. Analogiczne zdanie o wiedzy w kontekście historyjki o pomaganiu (Kp) też można rozumieć na dwa sposoby: predyktywnie (PKp) lub jako zdanie o znajomości konsekwencji (ZKp). Jednakże w wypadku historyjki o pomaganiu znajomość konsekwencji (ZKp) (wraz ze zdawaniem sobie sprawy z pozostałych okoliczności działania) nie przesądza o intencjonalności działania: jeżeli wystąpienie jakiegoś stanu umysłu miałoby przesądzać o intencjonalności działania, to byłaby to raczej intencja (przynajmniej na gruncie teorii standardowej), a nie stan epistemiczny.

2. HIPOTEZA ZANIECHANIOWA A EFEKT EPISTEMICZNY W KONTEKŚCIE PROBLEMU BUTLERA

Struktura wyjaśnień klasycznego i epistemicznego efektu Knobe'a zaproponowanych w ujęciu zaniechaniowym jest podobna. W obu wypadkach opiera się na teoriach standardowych w celu wyjaśnienia odpowiedzi badanych w historyjce o pomaganiu, a z uwagi na wystąpienie zaniechania intencjonalnego doszukuje się odstępstw od teorii standardowych w scenariuszu o szkodzeniu.

Hipotezę zaniechaniową można również wykorzystać do wyjaśnienia tzw. problemu Butlera (Butler 1978, Paprzycka 2014, 2015). Problem Butlera polega na zwróceniu uwagi na asymetrię w przypisywaniu intencjonalności w sytuacjach, gdy mamy do czynienia z procesami losowymi. Jeżeli Brown, grając w kości, ma nadzieję wyrzucić szóstkę i istotnie mu się to uda, to nie powiedzielibyśmy, że zrobił to intencjonalnie. Rzut kostką jest bowiem procesem losowym. Jeżeli natomiast Brown włoży nabój do sześciokomorowego bębna rewolweru, okręci bęben (powielając w ten sposób losowość pierwszego przykładu), a następnie skieruje broń w stronę Smitha i naciśnie spust z nadzieją, że go zabije, to powiedzielibyśmy — gdyby mu się udało — że Brown zabił Smitha intencjonalnie.

Problem Butlera można wyjaśnić analogicznie (Paprzycka 2014, 2015). Losowość procesu rzeczywiście przeszkadza w przypisaniu intencjonalności działaniu, ale niekoniecznie w przypisaniu intencjonalności zaniechaniu. Nie jest w mocy Browna wyrzucenie szóstki — ponieważ to, czy szóstka wypadnie czy nie, jest procesem losowym. Natomiast jest w mocy Browna niewyrzucenie szóstki — aby nie wyrzucić szóstki, wystarczy, by Brown nie dotykał kostki. W wypadku wyrzucania szóstki zwykle nie mamy do czynienia z zaniecha-

niem, ale można takie przypadki skonstruować (pierwszy taki przypadek sugerował Lowe 1980, por. też Mele, Sverdlik 1996). Możemy sobie na przykład wyobrazić, że kostka jest sprzężona z mechanizmem uruchamiającym eksplozję bomby dokładnie wtedy, gdy wyrzucona zostanie szóstka, że Brown o tym wie i wie również, że wybuch bomby zabije Smitha. Jeżeli w takiej sytuacji Brown wyrzuci szóstkę i zabije Smitha, to również powiemy, że zrobił to intencjonalnie. Zgodnie z hipotezą zaniechaniową jest tak dlatego, że Brown dopuścił się intencjonalnego zaniechania niezabicia Smitha: (a) Brown miał obowiązek niezabicia Smitha, (b) niezabicie Smitha było w mocy Browna (w wypadku Lowe'a wystarczyłoby, by nie dotykał kostki, w oryginalnym wypadku Butlera wystarczyłoby, by nie dotykał broni), (c) Brown zabił Smitha (nie wypełnił obowiązku) oraz (d) zdawał sobie sprawę z warunków (a), (b) i (c)³.

Jeżeli hipoteza zaniechaniowa rzeczywiście wyjaśnia z jednej strony klasyczny i epistemiczny efekt Knobe'a, a z drugiej problem Butlera, to należałoby oczekiwać, że efekt epistemiczny wystąpi również w scenariuszach typu butlerowskiego. Odpowiednie badania nie zostały przeprowadzone, a więc oczekiwanie takie jest potencjalnie ryzykowne, tym bardziej że w sytuacjach butlerowskich prawdopodobieństwo zajścia spodziewanej konsekwencji (zabicia, wyrzucenia szóstki) jest niskie i precyzyjnie określone na (nie więcej niż) $1/6$. Należałoby się spodziewać, że gdy prawdopodobieństwo wystąpienia pewnego zdarzenia Z wynosi $1/6$, nie będziemy przypisywać nikomu wiedzy o tym, że Z wystąpi. Zgoła nieracjonalny byłby sąd, że wiem, iż będzie padać deszcz, na podstawie prognozy pogody określającej prawdopodobieństwo opadu na niespełną 20%. Zgodnie z hipotezą zaniechaniową w sytuacjach butlerowskich występuje zaniechanie niezabicia, a w celu przypisania intencjonalności temu zaniechaniu konieczna jest wiedza sprawcy o tym, że możliwą konsekwencją jego działania jest zabicie Smitha. Skoro sąd o znajomości konsekwencji zaburzał naturalną predyktywną interpretację sądu o wiedzy w historyjkach Knobe'owskich, to powinien również zaburzać naturalną predyktywną interpretację sądu o wiedzy w historyjkach butlerowskich. Innymi słowy, zgodnie z hipotezą zaniechaniową badani powinni twierdzić, że Brown wiedział, że Smith zostanie zabity, a być może nawet, że Brown wiedział, że wypadnie szóstka.

³ Pewnym wsparciem (nie wprost) dla hipotezy zaniechaniowej jest badanie przeprowadzone przez Adama Wierzbickiego (2018). Słusznie zwraca on uwagę, że historyjki Butlera nie przedstawiają bohaterów działających racjonalnie. Wierzbicki przedstawił więc badany zmodyfikowane scenariusze, które traktowały działania sprawcy jako działania racjonalne (intencjonalne). Wbrew oczekiwaniom nie zmieniło to jednak zasadniczo kształtu uzyskiwanego efektu.

3. BADANIE NADELHOFFERA

Nadelhoffer (2004) przeprowadził empiryczne badanie sprawdzające, jak przypisywana jest intencjonalność w sytuacjach Butlera, starał się przy tym zniwelować różnice strukturalne występujące w oryginalnych eksperymentach myślowych Butlera (por. też Davies 1981, Kraemer 1978, Mele, Sverdlik 1996, Ross 1978, Stiffler 1981). Nadelhoffer przedstawił badanym cztery historyjki. Dwie dotyczyły strzelania z pistoletu nabojem losowo umieszczonym w sześciokomorowym cylindrze: w jednej (oryginalna sytuacja Butlera, którą określać będziemy jako „Niemoralne strzelanie”) traf chce, że Brown zabija Smitha, a w drugiej („Neutralne strzelanie”) traf chce, że Brown trafia w środek papierowej tarczy, w którą celuje. Pozostałe dwie historyjki dotyczyły rzucania kostką: w jednej (sytuacja, na którą jako pierwszy zwrócił uwagę Lowe 1980, „Niemoralna kostka”) wyrzucenie szóstki skutkuje zabiciem Smitha, a w drugiej – wygranem gry w kości („Neutralna kostka”).

Te cztery historyjki posłużyły Nadelhofferowi do stworzenia sześciu grup badawczych. W pierwszych dwóch przedstawione zostały historyjki o strzelaniu (Niemoralne vs. Neutralne strzelanie), a Nadelhoffer pytał odpowiednio o intencjonalność zabicia Smitha i trafienia w dziesiątkę. Kolejne dwie historyjki o rzucaniu kostką były przedstawione łącznie czterem grupom badanych. Historyjkę „Niemoralna kostka” czytały dwie grupy różniące się zadawanym pytaniem. W grupie „Niemoralna kostka – zabicie” Nadelhoffer pytał o intencjonalność zabicia Smitha, a w grupie „Niemoralna kostka – szóstka” – o intencjonalność wyrzucenia szóstki. Analogicznie w historyjce o kostce bez zabarwienia moralnego Nadelhoffer zadawał pytanie o intencjonalność wygrania gry („Neutralna kostka – wygranie”) oraz o intencjonalność wyrzucenia szóstki („Neutralna kostka – szóstka”). Scenariusze przytoczone są w Tabelach 9 i 10 w Dodatku.

	STRZELANIE	KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>
Niemoralne	92,5% (int. zabił)	87,5% (int. zabił)	55% (int. wyrzucił szóstkę)
Neutralne	75% (int. trafił w dziesiątkę)	65,5% (int. wygrał)	10% (int. wyrzucił szóstkę)

Tabela 2. Odsetek odpowiedzi na pytanie o intencjonalność działania opisanego w sposób podany nawiasie (Nadelhoffer 2004)

Wyniki uzyskane w badaniu Nadelhoffera przedstawia Tabela 2. We wszystkich grupach osoby badane wykazywały większą tendencję do przypisania intencjonalności działaniu sprawcy w sytuacji nacechowanej moralnie negatywnie. Na szczególną uwagę zasługuje to, że ponad połowa osób twierdziła, że Brown intencjonalnie wyrzucił szóstkę w sytuacji, gdy rzut szóstki prowadził do śmierci Smitha, podczas gdy zwykle badani nie są skłonni twierdzić, że wyrzucenie szóstki jest intencjonalne. Hipoteza zaniechaniowa pozwala ten wynik wyjaśnić (Paprzycka 2015). Gdy rzut szóstki skutkuje śmiercią Smitha, Brown ma nie tylko obowiązek niezabicia Smitha, lecz także obowiązek niewyrzucenia szóstki. Niewyrzucenie szóstki leży w mocy Browna – wystarczy nie dotykać kostki. Również pozostałe warunki intencjonalnego zaniechania niewyrzucenia szóstki są spełnione. Zatem przypisanie intencjonalności wyrzucenia szóstki można tłumaczyć ponownie za pomocą hipotezy zaniechaniowej. Oczywiście z przypisaniem tym konkuruje skłonność badanych do nieprzypisywania intencjonalności wyrzuceniu szóstki. Który z tych sądów wygra, trudno określić w filozoficznym gabinecie.

4. BADANIE I

Celem badania I było sprawdzenie, czy efekt epistemiczny wystąpi w sytuacjach butlerowskich. Jeżeli hipoteza zaniechaniowa jest trafna, to badani powinni we wszystkich trzech grupach niemoralnych być bardziej skłonni przypisywać Brownowi wiedzę, że Smith zostanie zabity, a także że wypadnie szóstka.

4.1. OPIS BADANIA

W pierwszym badaniu, przeprowadzonym w języku angielskim, podstawowa struktura badania Nadelhoffera została powtórzona z drobnymi modyfikacjami w historyjkach tak, by były bliższe oryginalnym scenariuszom butlerowskim (pełna treść historyjek przedstawiona jest w Dodatku). Połowa respondentów (6 grup) była pytana o intencjonalność działań, a połowa (6 grup) o wiedzę. W przeciwieństwie do Nadelhoffera, który stosował paradygmat wymuszonego wyboru, badani mieli za zadanie określić, w jakim stopniu zgadzają się z danym sądem. Odpowiedzi były zbierane na skali od –3 (oznaczonej „strongly disagree”, czyli „zdecydowanie się nie zgadzam”) do 3 („strongly agree”, czyli „zdecydowanie się zgadzam”). Pozostałe odpowiedzi nie miały interpretacji słownej.

W historyjkach „Niemoralne strzelanie” i „Niemoralna kostka – zabicie” badani ustosunkowywali się do sądu:

(WieZabił) Brown wiedział, że Smith zostanie zabity.

W odpowiadających im historyjkach neutralnych („Neutralne strzelanie” i „Neutralna kostka – wygranie”) badani ustosunkowywali się odpowiednio do stwierdzeń:

(WieTraf) Brown wiedział, że dziesiątka zostanie trafiona

oraz

(WieWygr) Brown wiedział, że rzut będzie zwycięski.

W pozostałych dwóch grupach „Niemoralna kostka – szóstka” i „Neutralna kostka – szóstka” badani ustosunkowywali się do sądu dotyczącego wyrzucenia szóstki:

(Wie6) Brown wiedział, że wypadnie szóstka.

4.2. WYNIKI

W badaniu wzięło udział 431 osób (35-37 badanych w grupie). Respondenci zostali pozyskani z pomocą serwisu Clickworker, otrzymywali rekompensatę w wysokości 0,40 €. Wśród badanych było 247 kobiet, 183 mężczyzn, 1 osoba odmówiła odpowiedzi na to pytanie, dla 91,6% badanych język angielski był językiem ojczystym, większość (84,4%) stanowiły osoby z wyższym wykształceniem, średni wiek badanych wynosił 36, a mediana – 35 lat. 71% badanych nie miało żadnych kursów filozofii. Statystyczne podsumowanie odpowiedzi na pytania dotyczące wiedzy przedstawia Tabela 3. Natomiast wyniki uzyskane w wypadku pytania o przypisanie intencjonalności przytoczone są w Dodatku.

	STRZELANIE		KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>	
Niemoralne	WieZabił: 0,4 (1; 2,1)	WieZabił: 0,5 (1; 2,2)	Wie6: -0,5 (-1; 2)	
Neutralne	WieTraf: -1,1 (-2; 1,8)	WieWygr: -1,9 (-3; 1,5)	Wie6: -1,9 (-3; 1,6)	
	U = 367,5, p < 0,05	U = 243,5, p < 0,001	U = 394, p < 0,05	

Tabela 3. Przypisania wiedzy w badaniu I. Podane liczby reprezentują wartość średniej (mediana; odchylenia standardowego)

Sądy o wiedzy uzyskały znacząco wyższy poziom zgody wśród badanych w scenariuszach niemoralnych w porównaniu do scenariuszy neutralnych. W grupach, w których zadawano pytanie, czy Brown wiedział, że Smith zostanie zabity, badani wykazywali skłonność do przypisania Brownowi tej wiedzy (średnie wynosiły 0,4 i 0,5, a 1 było medianą w obu grupach). W pozostałych wypadkach badani nie byli skłonni przypisać tej wiedzy. Jednakże w grupie „Niemoralna kostka – szóstka”, gdzie pytanie dotyczyło tego, na ile badani zgadzają się z tym, że Brown wiedział, iż wypadnie szóstka, badani byli skłonni raczej się nie zgadzać (średnia wynosiła $-0,5$, a mediana -1), ale zdecydowanie bardziej nie zgadzali się z tym sądem w wypadku neutralnym (średnia wynosiła $-1,9$, a mediana -3).

4.3. OMÓWIENIE WYNIKÓW

Zgodnie z przewidywaniem hipotezy zaniechaniowej sądy o wiedzy uzyskały w scenariuszach niemoralnych znacząco wyższy poziom zgody wśród badanych niż w scenariuszach neutralnych. Można było oczekiwać, że w przypadku zaniechań zgoda badanych na sąd o wiedzy będzie wynikiem wyważenia dwóch sądów – sądu predyktywnego oraz sądu o znajomości konsekwencji.

Na uwagę zasługuje też wynik uzyskany w historyjce o wyrzuceniu szóstki, gdzie pytanie dotyczyło tego, czy Brown wiedział, że wypadnie szóstka. Zarówno w wersji neutralnej, jak i w wersji niemoralnej badani byli raczej skłonni zaprzeczyć temu, że Brown wiedział, że wypadnie szóstka. Tak średnie, jak i mediany przyjmują tu wartości negatywne, ale nawet w tym wypadku występuje istotna statystycznie różnica między stopniami niezgody. W sytuacji neutralnej mediana świadczyła o tym, że badani zdecydowanie nie zgadzają się z przypisaniem wiedzy (mediana wynosiła -3 , a średnia $-1,9$), natomiast w sytuacji moralnie negatywnej badani już tylko raczej nie zgadzali się z przypisaniem wiedzy (mediana wynosiła -1 , a średnia $-0,5$).

Przypomnijmy, że w badaniu Nadelhoffera to właśnie w zestawieniu dwóch historyjek (neutralnej i niemoralnej) o wyrzuceniu kostki z pytaniem o intencjonalność wyrzucenia szóstki uzyskano najbardziej osobliwy rezultat, a mianowicie to, że 55% badanych była skłonna przypisać intencjonalność wyrzucenia szóstki w sytuacji moralnie negatywnej. W badaniu I ów osobliwy wynik dotyczy wiedzy.

5. BADANIE II

W badaniu II, podobnie jak w badaniu I, uczestnicy byli podzieleni na 6 grup i otrzymali te same historyjki. Tym razem jednak każdy z badanych odpowiadał na oba pytania, zarówno o intencjonalność działania, jak i o wiedzę, że wystąpi stosowny skutek. Odpowiedzi były odpowiedziami wymuszonego wyboru. Dodatkowo badani byli pytani o uzasadnienie przypisania bądź nieprzypisania Brownowi wiedzy. Zgodnie z hipotezą zaniechaniową badani, którzy wykazują tendencję do przypisywania Brownowi wiedzy, powinni uzasadniać odpowiedzi, odwołując się raczej do jego znajomości konsekwencji niż do prawdopodobieństwa zajścia rezultatu.

5.1. OPIS BADANIA

Badani byli losowo przypisywani do jednej z sześciu grup (por. badanie I). Odpowiadali na pytania na czterech ekranach, na każdym z nich widoczna była historyjka. Na pierwszym ekranie badani proszeni byli o odpowiedź na dwa pytania (podkreślone fragmenty pytań zależały od grupy, do której należeli respondenci; poniższy przykład dotyczy grupy „Niemoralne strzelanie”). Pierwsze pytanie to

Czy Brown zabił Smitha intencjonalnie?

Odpowiedzieć można było albo „Tak, Brown zabił Smitha intencjonalnie”, albo „Nie, Brown nie zabił Smitha intencjonalnie”. Drugie pytanie brzmiało:

Czy Brown wiedział, że Smith zostanie zabity?

Odpowiedzieć można było albo „Tak, Brown wiedział, że Smith zostanie zabity”, albo „Nie, Brown nie wiedział, że Smith zostanie zabity”.

Na drugim ekranie pojawiała się ponownie historyjka, a także przypomnienie, jakich odpowiedzi badani udzielili na oba pytania o intencjonalność i o wiedzę. Uczestnicy byli proszeni o uzasadnienie swoich odpowiedzi na pytanie o wiedzę. Osoby, które przypisały Brownowi wiedzę (że Smith zostanie zabity), miały do wyboru trzy możliwe uzasadnienia:

- (zk) Brown zdawał sobie sprawę, że możliwą konsekwencją jego działania było to, że Smith zostanie zabity.
- (pk) Prawdopodobieństwo tego, że Smith zostanie zabity, wynosiło jedna szósta.
- (inne) Inne (proszę wyjaśnić).

Wybór ostatniej ewentualności umożliwił wpisanie własnej odpowiedzi. Również osoby, które odpowiedziały negatywnie na pytanie o wiedzę, miały do wyboru trzy możliwe uzasadnienia:

- (zk') Brown nie zdawał sobie sprawy, że możliwą konsekwencją jego działania było to, że Smith zostanie zabity.
- (pk) Prawdopodobieństwo tego, że Smith zostanie zabity, wynosiło jedna szóstą.
- (inne) Inne (proszę wyjaśnić).

Na ekranie trzecim wszyscy badani proszeni byli o odpowiedź, w jakim stopniu zgadzają się z czterema sądami:

- (ZK) Brown wiedział, że możliwą konsekwencją jego działania było to, że Smith zostanie zabity.
- (WK) Brown wiedział w głębi duszy („in his heart”), że możliwą konsekwencją jego działania było, że Smith zostanie zabity⁴.
- (PK) Brown wiedział, że było bardzo prawdopodobne, że Smith zostanie zabity.
- (PPK) Brown wiedział, że było prawie pewne, że Smith zostanie zabity.

Odpowiedzi były zbierane na skali Likerta od –3 (oznaczonego jako „zdecydowanie nie zgadzam się”) do 3 (oznaczonego jako „zdecydowanie się zgadzam”); odpowiedzi od –2 przez 0 do 2 nie były oznaczone słownie.

Na czwartym ekranie badani byli proszeni o oszacowanie na skali od 0 do 100, po pierwsze:

- (Pś) Jak duże, zgodnie z tym, co wiedział Brown, było prawdopodobieństwo wystrzelenia pocisku,

a po drugie:

- (Pc) Jak duże, zgodnie z tym, co wiedział Brown, było prawdopodobieństwo zabicia Smitha.

Badani mieli do dyspozycji suwaki, których przesunięcie powodowało pojawienie się stosownej liczby z zakresu od 0 do 100.

⁴ Można się zastanawiać, skąd pomysł zapytania badanych o tego rodzaju wiedzę. Zamyśl był częściowo czysto eksploracyjny. Można też było mieć nadzieję, że zapytanie o różne – na pierwszy rzut oka bardzo odległe – rodzaje wiedzy, zwróci uwagę badanych na różnice między nimi.

Zgodnie z hipotezą zaniechaniową można przewidywać, że w historyjkach moralnie negatywnych badani będą przypisywać wiedzę częściej niż w historyjkach neutralnych. Ten efekt – jak widzieliśmy – wystąpił w badaniu I. W badaniu II chodziło o sprawdzenie, czy utrzyma się on w paradygmacie wymuszonego wyboru. Głównym celem było jednak sprawdzenie, czy istotnie zajdzie efekt przewidywany przez hipotezę zaniechaniową, a mianowicie, czy badani, którzy przypiszą wiedzę Brownowi w sytuacjach moralnie negatywnych, będą skłonni powoływać się raczej na to, że zdawał on sobie sprawę z konsekwencji swego działania, niż na dane dotyczące prawdopodobieństwa zdarzenia.

5.2. WYNIKI

W badaniu wzięło udział 472 osób (73-90 osób w grupie). Respondenci zostali pozyskani za pomocą serwisu Prolific, otrzymali wynagrodzenie w wysokości 0,45 £. Wśród badanych było 265 kobiet, 205 mężczyzn, 2 osoby odmówiły odpowiedzi; dla 98,9% badanych język angielski jest językiem ojczystym; większość (79,2%) stanowiły osoby z wyższym wykształceniem. Średni wiek badanych wynosił 36, a mediana – 35 lat. 82% badanych nie miało zajęć z filozofii.

Tabela 4 podaje wyniki dotyczące przypisania wiedzy (dane dotyczące intencjonalności znajdują się w Dodatku). We wszystkich grupach większość badanych przypisuje Brownowi niewiedzę. Efekt epistemiczny nie zachodzi więc w mocnym sensie: nie ma inwersji odpowiedzi (por. Barcz, Zaręba, w druku⁵). Natomiast zachodzi on w słabym sensie, ponieważ występują wyraźne statystycznie istotne różnice między odsetkiem badanych przypisujących wiedzę w grupach z moralnie negatywnymi wersjami historyjek w stosunku do grup z wersjami neutralnymi.

	STRZELANIE	KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>
Niemoralne	30,6%	45,3%	10%
Neutralne	4,1%	5,5%	1,3%
	$\chi^2(1, N = 158) = 16,65$ $p < 0,001$	$\chi^2(1, N = 149) = 29,19$ $p < 0,001$	$\chi^2(1, N = 166) = 4,06$ $p < 0,05$

Tabela 4. Odsetek badanych przypisujących wiedzę w badaniu II

⁵ Najslabsza forma inwersji, zgodnie z definicją Barcza i Zaręby, polega na tym, że porównywane grupy różnią się (w sposób statystycznie istotny) tym, iż większość respondentów w jednej grupie odpowiada pozytywnie, a większość respondentów w drugiej grupie – negatywnie.

	NIEMORALNE STRZELANIE — ZABICIE		NEUTRALNE STRZELANIE — TRAFIENIE	
	<i>wiedział</i>	<i>nie wiedział</i>	<i>wiedział</i>	<i>nie wiedział</i>
	30,6% (26)	69,4% (59)	4,1% (3)	95,9% (70)
ZK	84,6% (22)	0,0%	100% (3)	11,4% (8)
PK	15,4% (4)	100,0% (59)	0%	61,4% (43)
inne	0,0%	0,0%	0%	27,1% (19)
	NIEMORALNA KOSTKA — ZABICIE		NEUTRALNA KOSTKA — WYGRANIE	
	<i>wiedział</i>	<i>nie wiedział</i>	<i>wiedział</i>	<i>nie wiedział</i>
	45,3% (34)	54,7% (41)	5,5% (4)	94,5% (69)
ZK	97,1% (33)	12,2% (5)	75,0% (3)	7,2% (5)
PK	2,9% (1)	82,9% (34)	25,0% (1)	92,8% (64)
inne	0,0%	4,9% (2)	0,0%	0,0%
	NIEMORALNA KOSTKA — SZÓSTKA		NEUTRALNA KOSTKA — SZÓSTKA	
	<i>wiedział</i>	<i>nie wiedział</i>	<i>wiedział</i>	<i>nie wiedział</i>
	10,0% (9)	90,0% (81)	1,3% (1)	98,7% (75)
ZK	77,8% (7)	1,2% (1)	0,0%	8,0% (6)
PK	22,2% (2)	96,3% (78)	0,0%	89,3% (67)
inne	0,0%	2,5% (2)	100,0% (1)	2,7% (2)

Tabela 5. Uzasadnienia przypisania wiedzy w badaniu II (odsetkom badanych towarzyszą liczby osób składających się na ten odsetek). Odsetki złożone pogrubioną czcionką odnoszą się do liczby osób w danej grupie badanych. Odsetki złożone zwykłą czcionką odnoszą się do liczby osób w danej grupie badanych, które odpowiedziały w określony sposób na pytanie o wiedzę.

Wyniki dla pytań o uzasadnienia podaje Tabela 5. Większość badanych, która przypisywała Brownowi wiedzę w historyjkach moralnie negatywnych, powoływała się na jego znajomość stosownej konsekwencji. W grupie „Niemoralne strzelanie” było to 84,6% badanych, w grupie „Niemoralna kostka — zabicie” — 97,1%, a w grupie „Niemoralna kostka — szóstka” — 77,8% (choć liczba osób, która przypisała wiedzę w tej grupie, była w ogóle mała, bo stanowiła zaledwie 10% grupy). Z kolei osoby nieprzypisujące wiedzy w większości powoływały się na czynniki predyktywne (pk). Odpowiedzi powołujące się na (ZK) odpowiadają za przypisania wiedzy, a odpowiedzi powołujące się na (PK) odpowiadają za przypisania niewiedzy (test Cramera V = 0,762).

Tabela 6 podaje stopień zgody badanych na sąd (ZK) dotyczący wiedzy o tym, że zdarzenie jest konsekwencją działania, na sąd predyktywny (PK) dotyczący wiedzy o tym, że zdarzenie jest bardzo prawdopodobne, oraz (PPK) dotyczący wiedzy o tym, że zdarzenie jest prawie pewne, a także na sąd (WK) dotyczący wiedzy w głębi duszy o tym, że zdarzenie zajdzie.

		STRZELANIE		KOSTKA	
		<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>	
Niemoralne	ZK	2,7 (3; 3) 0,8	2,7 (3; 3) 0,7	2,2 (3; 3) 1,5	
	PK	0,5 (1; 3) 1,9	1,0 (1; 3) 1,8	-0,4 (0; 0) 1,7	
	PPK	-0,4 (0; -3) 2,0	-0,2 (0; -3) 2,0	-1,6 (-2; -3) 1,7	
	WK	0,0 (0; 0) 1,8	0,2 (0; 0) 1,7	-1,1 (-1; -3) 1,7	
Neutralne	ZK	2,2 (3; 3) 1,3	1,9 (3; 3) 1,7	1,9 (3; 3) 1,6	
	PK	-0,4 (0; -2) 1,9	-1,0 (-1; 0) 1,4	-1,1 (-1; -3) 1,6	
	PPK	-1,3 (-2; -3) 1,8	-1,8 (-2; -3) 1,4	-2,2 (-3; -3) 1,3	
	WK	-0,5 (0; 0) 1,6	-1,0 (-1; 0) 1,7	-1,3 (-1; -3) 1,6	
	ZK	U = 2325,5, p < 0,001	U = 2095,5, p < 0,001	U = 2907,5, p < 0,05	
	PK	U = 2263,5, p < 0,05	U = 1147,0, p < 0,001	U = 2679,0, p < 0,05	
	PPK	U = 2227, p < 0,001	U = 1473,0, p < 0,001	U = 2725,5,0, p < 0,05	
	WK	U = 2650,5, p = 0,054	U = 1730,5, p < 0,001	U = 3347,0, p = 0,40	

Tabela 6. Stopień zgody badanych na sądy (ZK), (PK), (PPK) i (WK). Wyniki przedstawiają: średnią (medianę; modę) odchylenie standardowe.

Dla większości sądów (wyjątkiem jest sąd o tym, co Brown w głębi duszy wiedział) występuje efekt epistemiczny w słabym sensie, tj. różnica statystycznie istotna. Dla sądu (PK) występuje inwersja odpowiedzi⁶ – w grupach „Niemoralne strzelanie” oraz „Niemoralna kostka – zabicie” badani są raczej skłonni przypisywać sąd o wiedzy, natomiast raczej nie są skłonni przypisywać tego sądu w neutralnych odpowiednikach tych grup.

⁶ Barcz i Zaręba (w druku) definiują pojęcie inwersji jedynie dla odpowiedzi udzielonych w formacie wymuszonego wyboru. Nie rozważają odpowiedzi udzielanych na skali Likerta, ale pojęcie słabej inwersji daje się dość łatwo przenieść: porównywane grupy różnią się (w sposób statystycznie istotny) tym, iż średnia odpowiedzi respondentów w jednej grupie jest pozytywna, a średnia odpowiedzi respondentów w drugiej grupie – negatywna (gdzie to, czy mamy do czynienia z pozytywną, czy z negatywną odpowiedzią, dotyczy interpretacji udzielanych odpowiedzi).

Badani proszeni byli o oszacowanie prawdopodobieństwa (zgodnie z tym, co wie Brown) wystąpienia środka realizacji zdarzenia głównego, tj. wystrzelenia pocisku bądź wyrzucenia szóstki, a także o oszacowanie prawdopodobieństwa (zgodnie z tym, co wie Brown) wystąpienia zdarzenia głównego, tj. zabicia Smitha, trafienia w dziesiątkę bądź wygrania gry. Pytania zadawane w grupach „Niemoralna kostka – zabicie” i „Niemoralna kostka – szóstka” były identyczne, a w grupie „Neutralna kostka – szóstka” zadane było tylko jedno pytanie o oszacowanie prawdopodobieństwa wyrzucenia szóstki (historijka ta była odzwierciedleniem scenariusza butlerowskiego). Wyniki przedstawia Tabela 7.

PRAWDOPODOBIEŃSTWO WYSTRZELENIA POCISKU / WYRZUCENIA SZÓSTKI	STRZELANIE		KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>	
Niemoralne	41,1 (18; 17) 33,0	27,7 (18; 17) 20,6	27,9 (18; 17) 21,9	
Neutralne	36,8* (20; 17) 29,3	25,9 (17; 17) 19,0	26,3 (17; 17) 17,9	
	U = 3096,5, p = 0,98	U = 2415, p = 0,22	U = 3156, p = 0,40	

PRAWDOPODOBIEŃSTWO ZABICIA / TRAFIENIA / WYGRANIA	STRZELANIE		KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>	
Niemoralne	37,1 (17; 17) 31,1	32,2 (18; 16) 26,2	36,6 (18; 17) 29,7	
Neutralne	27,6* (17; 50) 23,3	28,6 (17; 16) 20,1	26,3 (17; 17) 17,9	
	U = 2365, p < 0,5	U = 2520, p = 0,41	U = 2813, p < 0,05	

Tabela 7. Oszacowanie stopnia prawdopodobieństwa wystąpienia środka realizacji zdarzenia głównego (wystrzelenia pocisku / wyrzucenia szóstki) oraz zdarzenia głównego (zabicia/trafienia/wygrania). Sposób prezentacji wyników – por. Tabela 6; „*” oznacza jedyną statystycznie istotną różnicę między oszacowaniem dwóch prawdopodobieństw w ramach jednej grupy.

Tylko w jednej grupie – „Neutralne strzelanie” – występują statystycznie istotne różnice wewnątrz grupy między oszacowaniami prawdopodobieństwa środka realizacji, tj. wystrzelenia pocisku, oraz prawdopodobieństwa zdarzenia głównego, tj. trafienia w tarczę (U = 1931, p < 0,05). Jeżeli chodzi o istotne statystycznie różnice między grupami ze względu na zabarwienie moralne, to nie występują różnice istotne statystycznie oszacowań prawdopodobień-

stwa wystąpienia środka realizacji (wystrzelenia pocisku czy też wyrzucenia szóstki) dla żadnej z grup. Natomiast dla oszacowań prawdopodobieństw wystąpienia zdarzenia głównego występują statystycznie istotne różnice między grupami „Niemoralne strzelanie” i „Neutralne strzelanie” oraz między grupą „Niemoralna kostka – szóstka” oraz „Neutralna kostka – szóstka”.

5.3. OMÓWIENIE WYNIKÓW

Zasadnicze przewidywanie hipotezy zaniechaniowej zostało potwierdzone. Efekt epistemiczny wystąpił, choć nie wystąpiła inwersja odpowiedzi (por. Barcz, Zaręba, w druku), a więc w żadnej grupie sąd o wiedzy nie był przyjmowany przez większość badanych. Jeżeli chodzi o wyniki otrzymane w odpowiedzi na pytanie o uzasadnienie, to przewidywania hipotezy zaniechaniowej się sprawdziły (por. Tabela 5). Większość badanych, która przypisywała Brownowi wiedzę w historyjkach moralnie negatywnych, powoływała się na jego znajomość stosownej konsekwencji.

Również źródła przypisania niewiedzy są zgodne z hipotezą zaniechaniową. Otóż zarówno w historyjkach moralnie negatywnych, jak i w neutralnych badani, którzy nie przypisywali wiedzy Brownowi, w większości powoływali się na to, że prawdopodobieństwo zajścia rezultatu wynosiło $1/6$. Wyjątkiem jest tu grupa „Neutralne strzelanie”, gdzie co prawda większość (61,4%) tę odpowiedź wybrała, ale znacząca mniejszość (27,1%) wybrała odpowiedź „inne” i podała własne uzasadnienia.

Większość osób, która wybrała możliwość „inne”, zwracała uwagę, że w historyjce o strzelaniu nie była podana informacja o tym, jak dobrym strzelcem jest Brown⁷. Jest to oczywiście bardzo słuszna uwaga – powód, dla którego w historyjce neutralnej tej informacji nie ma, jest taki, że nie ma jej też w oryginalnej historyjce butlerowskiej. Natomiast można przekonywać, że domaganie się informacji o tym, jak dobrym strzelcem jest Brown, świadczy o tym, że osoby badane interpretowały sąd o wiedzy jako sąd predyktywny (informacja ta wpływa bowiem na prawdopodobieństwo uzyskania rezultatu, w tym wypadku trafienia w dziesiątkę).

⁷ Odpowiedzi badanych zostały poddane analizie przez sześciu ekspertów (doktorantów i doktorów filozofii, zapoznanych z podstawową ideą różnicy między uzasadnieniami predyktywnymi i odwołującymi się do znajomości konsekwencji), którzy zostali poinstruowani, aby skategoryzować odpowiedzi w dowolny sposób oraz policzyć liczbę osób przypadającą na poszczególne kategorie. Chociaż przedstawione analizy różniły się między sobą, to większość ekspertów uznała, że badani w przeważającej liczbie powoływali się na umiejętności strzeleckie Browna, czasami powołując się też na inne czynniki (takie jak brak wiedzy, czy pocisk wystrzelił).

Tymczasem w wersji moralnie negatywnej historyjki o strzelaniu, choć większość badanych nie przypisywała Brownowi wiedzy, że ten zabije Smitha, to żaden z nich nie powołał się na inne czynniki, a w szczególności na umiejętności strzeleckie Browna. Byłby to rezultat osobliwy, gdyby sąd o wiedzy interpretować predyktywnie. Jeżeli zgodnie z hipotezą zaniechaniową interpretujemy sąd o wiedzy jako sąd o znajomości konsekwencji, to umiejętności strzeleckie Browna przestają odgrywać tak dużą rolę. Ważne jest to, czy Brown zdawał sobie sprawę z konsekwencji trafienia (a prawdopodobieństwo trafienia, na które wpływają m.in. umiejętności strzeleckie, schodzi na dalszy plan). Zebrane uzasadnienia wydają się zatem potwierdzać zaproponowane wyjaśnienie efektu epistemicznego.

Jednocześnie jednak uzyskane wyniki dotyczące zgody badanych na cztery różne sądy o wiedzy są raczej zaskakujące z punktu widzenia hipotezy zaniechaniowej. Zgodnie z tą hipotezą na ostateczny sąd o wiedzy składają się przynajmniej sąd o konsekwencjach (ZK) oraz sąd predyktywny. Można byłoby oczekiwać, że badani we wszystkich grupach będą na te sądy reagować podobnie, natomiast różnice ostateczne będą związane z tym, które sądy i w jakim stopniu składają się na sąd końcowy. Tak jednak nie jest.

Dla każdego z tych sądów zachodzi efekt epistemiczny, a dla sądu (PK) nawet inwersja w odpowiedziach badanych. Być może najlepiej z punktu widzenia oczekiwań podobieństwa odpowiedzi między grupami z historyjkami moralnie negatywnymi i neutralnymi wyglądają odpowiedzi na sąd (WK) dotyczący tego, co w głębi duszy wiedział Brown. W dwóch grupach („Strzelanie” oraz „Kostka-szóstka”) nie ma statystycznych różnic między grupami ze względu na zabarwienie moralne historyjek. Badani w obu ich wariantach raczej się nie zgadzają, że Brown w głębi duszy wiedział, że wyrzuci szóstkę, a także w obu ani się nie zgadzają, ani nie negują, że Brown w głębi duszy wiedział, że zabije Smitha bądź trafi w dziesiątkę. Kłopot w tym, że nie za bardzo wiadomo, jakiemu pojęciu odpowiada „wiedza w głębi duszy”, a już tym bardziej nie odgrywa ona żadnej roli teoretycznej ani w hipotezie zaniechaniowej, ani w standardowych koncepcjach wiedzy. Ponadto dla historyjek „Kostka zabicie/wygranie” występują różnice statystyczne między grupami.

Jeżeli chodzi o sąd o konsekwencjach (ZK), to choć wydaje się, że nie ma większych różnic między badanymi (mediany i mody we wszystkich grupach wynoszą 3), to we wszystkich grupach różnice w średnich są statystycznie istotne między historyjkami moralnie negatywnymi i neutralnymi. Dotyczy to w szczególności grup „Niemoralne strzelanie” oraz „Niemoralna kostka — zabicie”, gdzie treść sądu o znajomości konsekwencji jest związana z tym, że Smith zostanie zabity. Dla tych grup różnica między średnimi jest silnie statystycznie istotna ($p < 0,001$), a odchylenie standardowe — stosunkowo niskie.

Te różnice można jednak tłumaczyć tym, że zgodnie z hipotezą zaniechaniową sąd o konsekwencjach szczególnie narzuca się w historyjkach negatywnych. Różnice statystyczne dotyczą tylko stopnia zgody badanych, czyli tego, czy zgadzają się silnie, czy po prostu się zgadzają⁸.

Można by oczekiwać, że wyniki będą się przedstawiać podobnie w wypadku sądu predyktywnego. Zgodnie z hipotezą zaniechaniową czysty sąd predyktywny wywoływałby niezgodę badanych na to, że zdarzenie wystąpi. W badaniu II respondenci byli pytani o stopień zgody na dwa sądy, które można by uznać za „predyktywne”. Tylko dla jednego z nich, a mianowicie dla sądu (PPK), że Brown wiedział, iż zajście zdarzenia jest prawie pewne, średnie we wszystkich grupach są ujemne, tj. wskazujące na niezgodę badanych (pamiętajmy, że na gruncie standardowych teorii wiedzy oczekivalibyśmy właśnie niezgody badanych z sądem, że Brown wiedział, iż wystąpi zdarzenie, którego prawdopodobieństwo wynosi co najwyżej 1/6). Jednakże w grupach, w których badani mają wyrazić stopień zgody z tym, że Brown wiedział, iż jest prawie pewne, że Smith zostanie zabity, te średnie są ledwo ujemne, a mediany wynoszą 0. W pozostałych grupach badani bądź zdecydowanie się nie zgadzają, bądź nie zgadzają się z (PPK) (modą jest w tych grupach -3, a medianami -2 lub -3).

Jeszcze gorzej z punktu widzenia standardowych oczekiwań wyglądają odpowiedzi badanych na sąd (PK), że Brown wiedział, iż zdarzenie jest bardzo prawdopodobne. Wzorec odpowiedzi jest podobny do wzorca dla (PPK), ale niejako przesunięty w górę. W grupach, w których badani ustosunkowywali się do tezy, że Brown wiedział, iż jest bardzo prawdopodobne, że Smith zostanie zabity, byli oni skłonni raczej się zgodzić (mediany wynosiły 1; mody — 3 (sic!); średnie — 0,5 oraz 1). W pozostałych grupach badani raczej nie zgadzali się z (PK). Dla tego sądu zachodzi więc inwersja odpowiedzi.

Wynik ten świadczy o tym, że efekt epistemiczny jest głębszy, niż sugeruje hipoteza zaniechaniowa. Nie jest w każdym razie tak, że gdyby badanym dać różne sądy do wyboru — w tym sąd o znajomości konsekwencji oraz sąd predyktywny — to byliby skłonni zgodzić się z pierwszym, a nie zgodzić z drugim. Tym samym nie odpowiedzieliby zgodnie ze standardowymi oczekiwaniami epistemologów.

Trochę lepiej z punktu widzenia hipotezy zaniechaniowej wyglądają oszacowania prawdopodobieństw, które są bliskie racjonalnym oczekiwaniom. Tylko w grupie „Neutralne strzelanie” występują statystycznie istotne różnice

⁸ Warto też brać pod uwagę wątpliwości zgłaszane przez Huebnera (2015) dotyczące tego, że nie mamy wystarczających podstaw, by odróżniać odpowiedzi badanych w różnym stopniu (nie)zgadzających się z daną tezą. Stopień zgody jednego badanego wyrażony przez wybór „2” może być z filozoficznego czy psychologicznego punktu widzenia równoważny stopniowi zgody innego badanego wyrażonego przez wybór „3”.

wewnątrz grupy między oszacowaniami prawdopodobieństwa środka realizacji (wystrzelenia pocisku) oraz prawdopodobieństwa zdarzenia głównego (trafienia w tarczę) ($U = 1931$, $p < 0,05$). Jeżeli chodzi o różnice istotne statystycznie ze względu na moralne zabarwienie historyjek, to występują one między grupą „Niemoralne strzelanie” a grupą „Neutralne strzelanie” oraz między grupą „Niemoralna kostka – szóstka” a grupą „Neutralna kostka – szóstka”.

Istotnie bardzo wiele osób trzymało się obiektywnej oceny prawdopodobieństwa w przedziale $\langle 15; 18 \rangle$ (por. Tabela 8). W większości grup było to około 50%, a co najmniej 60% osób we wszystkich grupach szacowało prawdopodobieństwa jako nie wyższe niż $1/3$. Uderzające jest jednak to, że ok. 30% respondentów oceniało prawdopodobieństwo jako większe niż $1/3$. Dotyczy to również grupy „Neutralna kostka – szóstka”, której historyjka dotyczyła po prostu wyrzucenia szóstki: 23,7% badanych szacowało prawdopodobieństwo za wysoko.

		STRZELANIE		KOSTKA	
		zabicie/trafienie	zabicie/wygranie	szóstka	
Niemoralne	$\langle 33; 100 \rangle$	37,6%; 35,3%	25,3%; 34,7%	18,9%; 35,6%	
	$\langle 1; 33 \rangle$	62,4%; 64,7%	74,7%; 65,3%	81,1%; 64,4%	
Neutralne	$\langle 33; 100 \rangle$	37,0%; 37,0%	23,3%; 31,5%	23,7%	
	$\langle 1; 33 \rangle$	63,0%; 63,0%	76,7%; 68,5%	76,3%	
Niemoralne	$\langle 100 \rangle$	10,6%; 5,9%	2,7%; 2,7%	2,2%; 6,7%	
	$\langle 15; 18 \rangle$	54,1%; 43,5%	56,0%; 48,0%	54,4%; 46,7%	
Neutralne	$\langle 100 \rangle$	6,8%; 1,4%	2,7%; 1,4%	0,0%	
	$\langle 15; 18 \rangle$	37,0%; 12,3%	54,8%; 50,7%	52,6%	

Tabela 8. Odsetek osób szacujących prawdopodobieństwo wystąpienia środka realizacji oraz zdarzenia głównego (oddzielonych średnikiem) w podanych przedziałach

Podsumowując, w wypadku wszystkich twierdzeń o wiedzy, które odgrywają rolę w hipotezie zaniechaniowej, można zaobserwować statystycznie istotne różnice między badanymi ze względu na moralne zabarwienie przedstawianych im historyjek. Można by więc wysunąć zarzut, że nie można wyjaśnić silniejszego stopnia zgody badanych na to, iż Brown wiedział, że Smith zostanie zabity, jako złożenia (racjonalnej) zgody badanych na (ZK), iż Brown wiedział, że konsekwencją jego działania jest to, iż Smith zostanie zabity, oraz ich (racjonalnej) niezgody na jakieś sądy predyktywne — czy to (PK), czy to (PPK) — że Brown wiedział, iż jest wysoce prawdopodobne lub prawie pewne,

że Smith zostanie zabity. Aby takie wyjaśnienie rzeczywiście stanowiło wyjaśnienie efektu epistemicznego, konieczne byłoby, aby badani tak samo odpowiadali na (ZK) oraz (PK) lub (PPK), a tak nie jest. Dla każdego z tych twierdzeń zachodzi, by tak rzec, nowy efekt epistemiczny. Nawet gdyby się zgodzić, że hipoteza zaniechaniowa wyjaśnia główny efekt epistemiczny, to powstaje pytanie, jak wyjaśnić wtórne efekty epistemiczne zaobserwowane dla (ZK), (PK) i (PPK).

W obronie hipotezy zaniechaniowej wypada powiedzieć trzy rzeczy. Po pierwsze, nietrudno jest udzielić odpowiedzi na pytanie, jak to się dzieje, że zachodzą efekty wtórne, powołując się na holizm mentalny. Zgodnie z hipotezą zaniechaniową podstawowy efekt Knobe'a związany jest z intencjonalnością działań, a podstawowy epistemiczny efekt Knobe'a dotyczy wiedzy (a dokładniej zdawania sobie sprawy, tj. prawdziwego przekonania). Te podstawowe efekty mogą się jednak przenosić na wtórne efekty na mocy powiązań między stanami intencjonalnymi (por. np. Pettit, Knobe 2009, Paprzycka 2015).

Po drugie, sformułowanie czystego sądu predyktywnego nastęrcza sporo problemów. Nie jest jasne, czy sąd ten jest dobrze ujęty przez (PK), czy przez (PPK), czy może przez jeszcze inny sąd. Warto jednak podkreślić, że jeżeli powołać się na stopień zgody badanych na (PPK), a także na oszacowania prawdopodobieństw przez badanych, to są one zasadniczo zgodne ze standardowymi oczekiwaniami. Badani nie zgadzają się, że (PPK) Brown wiedział, iż było prawie pewne, że wystąpi stosowny efekt. Jak widzieliśmy, większość z nich przypisywała wystąpieniu efektu prawdopodobieństwo niższe niż $1/3$, a połowa szacowała je dość dokładnie na $1/6$. Jednocześnie badani zgadzali się, że (ZK) Brown znał konsekwencje swego działania. Jeżeli potraktować (PPK) oraz podane przez badanych oszacowania prawdopodobieństw jako operacjonalizację sądu predyktywnego, to przedstawione dane są zgodne z ujęciem zaniechaniowym.

Po trzecie wreszcie, hipoteza zaniechaniowa jest przede wszystkim hipotezą filozoficzną, a nie hipotezą empiryczną dotyczącą tego, co się dzieje w ludzkich głowach. Hipoteza ta może mieć pewne przełożenie na dociekania empiryczne, wytyczając pewne nowe kierunki poszukiwań. Niekoniecznie jednak należy oczekiwać, że przełoży się bezpośrednio na odpowiedzi badanych. W najlepszym wypadku można by ją potraktować jako hipotezę idealizacyjną (Cartwright 1983, Nowak 1971, 1977, 1980, Nowakowa, Nowak 2000), nieuwzględniającą wielu czynników, po których uwzględnieniu obraz rzeczywistości byłby bliższy przewidywanemu. To jednak wyzwanie dla dalszych badań.

Warto też podkreślić, że jedyne konkurencyjne wyjaśnienie efektu epistemicznego jako zjawiska racjonalnego (Alfano, Beebe, Robinson 2012) nie jest w stanie wyjaśnić, dlaczego w uzasadnieniach sądu o wiedzy w warunkach

niemoralnych badani powołują się na znajomość konsekwencji raczej niż na czynniki predyktywne. Wyjaśnienie to zakłada bowiem, że sąd o wiedzy jest sądem predyktywnym⁹. Zupełnie niejasne jest jednak, dlaczego zdawanie sobie sprawy z pewnej konsekwencji działania miałyby uprawdopodobniać wystąpienie zdarzenia, którego prawdopodobieństwo jest niskie.

PODSUMOWANIE

Zgodnie z przewidywaniem hipotezy zaniechaniowej efekt epistemiczny rozciąga się również na sytuacje butlerowskie, choć jest stosunkowo słaby. W badaniu I widzieliśmy, że różnice w stopniu zgody z tym, że Brown wiedział, iż nastąpi określone zdarzenie, we wszystkich grupach są statystycznie istotne między moralnie negatywnymi a neutralnymi wersjami historyjek. Badani byli raczej skłonni zgodzić się z tym, że Brown wiedział, iż Smith zostanie zabity, choć stopień zgody był stosunkowo niski. Również w badaniu II, w którym dane były zbierane w paradygmacie wymuszonego wyboru, odsetek ten zbliża się do progu 50% badanych, ale go nie przekracza, choć moralne zabarwienie historyjek wyraźnie podnosi odsetek osób przypisujących wiedzę.

Wynikiem, który hipotezę zaniechaniową potwierdza najsilniej, jest wzorec uzasadnień zebrany w badaniu II. Badani, którzy przypisywali wiedzę, powoływali się na znajomość konsekwencji, natomiast badani, którzy nie przypisywali wiedzy, powoływali się na niskie prawdopodobieństwo zdarzenia. Jest to też wynik trudny do wytłumaczenia przez dotychczasowe próby wyjaśnienia efektu epistemicznego, które zakładają, że przypisywany jest sąd predyktywny. Niemniej, zebrane wyniki dotyczące zgody badanych na cztery różne sądy o wiedzy stanowią pewne wyzwanie dla hipotezy zaniechaniowej.

DODATEK. PRZYPISANIA INTENCJONALNOŚCI W BADANIACH I I II A WYNIKI NADELHOFFERA (2004)

W obu badaniach zbierane były również odpowiedzi na pytania o przypisanie intencjonalności. Ze względu na podobieństwo scenariuszy przedstawianych w badaniach I-II do scenariuszy Nadelhoffera (2004) wyniki dotyczące przypisania intencjonalności mogą być traktowane prawie jako replikacje jego

⁹ Szerzej do tego wyjaśnienia ustosunkowuję się w tekście *Belief or Consequence* (maszynopis w recenzji).

badania, przy czym nie były to ściśle replikacje, ponieważ badanie I było przeprowadzone z użyciem skali Likerta, a w badaniu II ankietowani odpowiadali również na pytanie o wiedzę. Z uwagi jednak na fakt, że zebrane wyniki – choć są między sobą spójne – znacząco odbiegają w niektórych grupach od wyników Nadelhoffera, warto wyjaśnić, na czym polegały modyfikacje historyjek w stosunku do tych, których użył Nadelhoffer (oryginalne scenariusze oraz ich zmodyfikowane wersje podane są w Tabelach 9-10).

Wprowadzone zmiany były motywowane z jednej strony tym, by historyjki jak najbardziej odpowiadały oryginalnym sformułowaniom Butlera, a z drugiej – by były jak najprostsze i w miarę możliwości nie wprowadzały nowych elementów (por. też Wierzbicki 2018). Pierwsza modyfikacja dotyczyła postawy, jaka przypisywana jest Brownowi, oraz przedmiotu tej postawy. Butler (1978) przypisuje Brownowi nadzieję, że Smith zostanie zabity, natomiast Nadelhoffer (2004) zakłada, że Brown chce zabić Smitha oraz że Brown ma nadzieję trafić do celu bądź wyrzucić szóstkę. Co więcej, historyjki negatywne u Nadelhoffera są asymetryczne względem neutralnych. W historyjkach negatywnych przypisuje się intencję lub pragnienie (obie postawy można wyrazić za pomocą „chce”) oraz nadzieję na to, że uda się zrobić to, co ma być środkiem do celu (trafić bądź wyrzucić szóstkę). Natomiast w historyjkach neutralnych *explicite* przypisywana jest tylko nadzieja, że uda się zrobić to, co ma być środkiem do celu (trafić bądź wyrzucić szóstkę), natomiast nie jest określona *explicite* postawa sprawcy względem celu. Można co najwyżej domniemywać, że Brown chce wygrać grę. W każdym razie, aby z jednej strony ujednoczyć historyjki, a z drugiej zbliżyć je do oryginalnych historyjek Butlera, w zmodyfikowanych scenariuszach przypisywana Brownowi jest tylko nadzieja osiągnięcia celu działania.

Druga poważna zmiana dotyczyła historyjki użytej w grupie „Neutralna kostka – szóstka”. Grupa ta miała odpowiadać oryginalnej sytuacji butlerowskiej, gdzie nie jest określony dalszy cel wyrzucenia szóstki. Nadelhoffer użył jednak historyjki o celu wyrzucenia szóstki (mianowicie wygrania gry, choć pytał o intencjonalność wyrzucenia szóstki). W badaniach I-II grupie „Neutralna kostka – szóstka” przedstawiona została historyjka niepodająca dalszego celu rzutu kostką – wyrzucenie szóstki było w niej jedynym celem działania. Po trzecie, zadawane pytania miały tak samo rozłożony akcent, jeżeli chodzi o przysłówek „intentionally”. Pod tym względem pytanie zadane przez Nadelhoffera (2004) w grupie „Neutralne strzelanie” odbiegało od pozostałych.

NIEMORALNE	STRZELANIE	KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>zabicie/trafienie</i>
Badania I-II	Brown puts a single bullet into a six-chambered revolver and spins the chamber. He aims the gun at Smith, who is nearby. He hopes to kill Smith and pulls the trigger. As it happens, the gun fires and Smith is killed.	Brown can detonate a bomb located in a building by producing a six-dotted image on the lens of a camera that is focused on the top of a table in Brown's room. Brown knows that Smith is in that building right now – working after hours. Brown hopes to kill Smith. He throws a regular die on the table. As it happens, the die lands six, the bomb explodes, and Smith is killed in the explosion.	
	Did Brown kill Smith intentionally?	Did Brown kill Smith intentionally?	Did Brown throw the six intentionally?
Nadelhoffer (2006)	Brown wants to kill Smith now. So, he takes out his six-shooter, places a single bullet in the chamber and spins the chamber. After spinning the chamber, Brown takes careful aim at Smith from a distance of ten feet, pulls the trigger, and shoots Smith directly in the heart in just the way Brown hoped he would. As a result, Smith dies.	Brown wants to kill Smith now. Smith is in another building. There is a bomb in that building and Brown can detonate it only by producing a six-dotted image on the lens of a camera that is focused on the top of a table in Brown's room and wired to the bomb. So, Brown takes out a normal, fair, six-sided die and tosses it onto the table, hoping that it will land six-up. Unluckily for Smith, the die lands six- up. By throwing the six, Brown detonates the bomb, thereby killing Smith.	
	Did Brown intentionally kill Smith?	Did Brown intentionally kill Smith?	Did Brown intentionally roll a six?

Tabela 9. Oryginalne historyjki Nadelhoffer (2006) oraz historyjki zmodyfikowane dla warunków „niemoralnych”

NEUTRALNE	STRZELANIE	KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>zabicie/trafienie</i>
Badania I-II	Brown puts a single bullet into a six-chambered revolver and spins the chamber. He aims the gun at a nearby paper target. He hopes to shoot the bull's eye and pulls the trigger. As it happens, the gun fires and he does hit the bull's eye. Did Brown shoot the bull's-eye intentionally?	Brown hopes to win a game by throwing a six with a regular die. He throws the die. As it happens, the die lands six and Brown wins the game. Did Brown win the game intentionally?	Brown hopes to throw a six with a regular die. He throws the die. As it happens, the die lands six. Did Brown throw the six intentionally?
Nadelhoffer (2006)	Brown is playing a game with a six-shooter and a paper target. The game requires that he place a single bullet in the chamber and spin the chamber before firing. After spinning the chamber, Brown takes careful aim at his target's bull's-eye from a distance of ten feet, pulls the trigger, and hits the bull's-eye dead centre in just the way Brown hoped he would. As a result, Brown wins the game. Did Brown shoot the bull's-eye intentionally?	Brown is playing a simple game of dice. The game requires that Brown roll a six to win. So, hoping to get a six, Brown throws a die onto the table. Unluckily for the other players, the die lands six-up and Brown wins the game. Did Brown intentionally win the game?	Did Brown intentionally roll a six?

Tabela 10. Oryginalne historyjki Nadelhoffera (2004) oraz historyjki zmodyfikowane dla warunków „neutralnych”

Uzyskane wyniki są interesujące — zbieżne z wynikami uzyskanymi przez Nadelhoffera w niektórych grupach, a rozbieżne w innych.

Rozpocznijmy od badania II (Tabela 11), w którym pytania były pytaniami rozstrzygnięcia, podobnie jak u Nadelhoffera. Badanie II można potraktować jako bliskie replikacji badania Nadelhoffera, pamiętając o dwóch różnicach: po pierwsze, przedstawione były zmodyfikowane historyjki, których treść jest jednak bardzo zbliżona, a po drugie, badanym zadawano dwa pytania (o intencjonalność i o wiedzę), podczas gdy Nadelhoffer pytał tylko o intencjonalność.

	STRZELANIE	KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>
Niemoralne	100% [92,5%]	92% [87,5%]	41,1% [55%]
Neutralne	90,4% [75%]	28,8% [65,5%]	30,3% [10%]
	$\chi^2(1, N = 158) = 6,41$ $p < 0,05$	$\chi^2(1, N = 149) = 60,4$ $p < 0,001$	$\chi^2(1, N = 166) = 1,66$ $p = 0,20$

Tabela 11. Odsetek badanych przypisujących intencjonalność w badaniu II. Wyniki Nadelhoffera (2006) podane są w nawiasach kwadratowych

Warto zwrócić po pierwsze uwagę, że odsetek osób przypisujących intencjonalność w trzech grupach z historyjkami negatywnymi jest bardzo zbliżony do odsetka osób przypisujących intencjonalność w badaniu Nadelhoffera. Różnice wahają się w obrębie 10% (trochę więcej w przypadku pytania o intencjonalność wyrzucenia szóstki). Z kolei różnice między odpowiedziami uzyskanymi dla sytuacji moralnie neutralnych wykazują większe wahania w stosunku do badań Nadelhoffera – między 15% a ponad 35% – a największe w przypadku intencjonalności wygrania gry przez wyrzucenie szóstki. Te wahania wpływają na statystycznie istotne różnice między grupami ze względu na moralne zabarwienie historyjek. Różnice w przypisaniach intencjonalności są istotne statystycznie podobnie jak u Nadelhoffera za wyjątkiem grup, które pytane były o intencjonalność wyrzucenia szóstki.

Na szczególnie podkreślenie zasługują dwie rozbieżności. Po pierwsze w badaniu II nie został powielony najbardziej spektakularny wynik badania Nadelhoffera (2004), w którym 55% badanych przypisywało intencjonalność wyrzuceniu szóstki w sytuacji negatywnej, a tylko 10% w sytuacji neutralnej. W badaniu II nie ma istotnej statystycznie różnicy między grupami „Niemoralna kostka – szóstka” i „Neutralna kostka – szóstka”. Ciekawe jest też, że prawie jedna trzecia badanych przypisuje intencjonalność wyrzuceniu szóstki (nie dzieląc tym samym intuicji wyjściowych w problemie Butlera). Po drugie, największa rozbieżność między badaniami dotyczy grupy „Neutralne wygranie”: większość (dwie trzecie) badanych przez Nadelhoffera przypisywała intencjonalne wygranie gry (przez wyrzucenie szóstki), a w badaniu II czyni tak tylko mniejszość (jedna trzecia), co pokrywa się z odpowiedziami badanych względem intencjonalności wyrzucenia szóstki. Badanie Nadelhoffera mogło skłaniać do poglądu, że badani w większości sądzą, że losowość środka nie wpływa ujemnie na intencjonalność osiągnięcia pewnego celu. Badanie II nakazuje już dużo większą powściągliwość w tym zakresie.

Badanie I było bliższe badaniu Nadelhoffera niż badanie II, ponieważ respondenci byli pytani tylko o intencjonalność. Pytania dotyczyły jednak stopnia zgody badanych z przypisaniem intencjonalności, a odpowiedzi były zbierane na skali Likerta (por. część 4.1). Należy zwrócić uwagę, że wyniki uzyskane w badaniu I są zbieżne z wynikami uzyskanymi w badaniu II – w szczególności pod kątem rozbieżności z badaniem Nadelhoffera. Po pierwsze, ponownie nie ma statystycznie istotnej różnicy między grupami „Niemoralna kostka – szóstka” i „Neutralna kostka – szóstka”. Zbliżone są średnie, mediany i odchylenia standardowe. Osobliwy rezultat uzyskany przez Nadelhoffera ponownie nie znalazł więc w tym badaniu odzwierciedlenia.

	STRZELANIE	KOSTKA	
	<i>zabicie/trafienie</i>	<i>zabicie/wygranie</i>	<i>szóstka</i>
Niemoralne	IntZabił: 2,6 (3; 1)	IntZabił: 2 (3; 1,4)	Int6: -1,1 -2; 2)
Neutralne	IntTraf: 1,6 (3; 2)	IntWygr: -1,5 -2; 1,6)	Int6: -1,2 -2; 2,1)
	U = 443,5, p < 0,05	U = 97,5, p < 0,001	U = 586, p = 0,3

Tabela 12. Przypisania intencjonalności w badaniu I (oznaczenia – por. Tabela 3)

Druga rozbieżność ponownie dotyczy grupy „Neutralne wygranie”. W badaniu Nadelhoffera wygraniu gry intencjonalność przypisuje 65,5%, choć tylko 28,8% osób w badaniu II. W badaniu I większość badanych nie zgadza się z tym, że Brown wygrał grę intencjonalnie (mediana: -2; średnia: -1,5). Wyniki badania I są pod tym względem zbieżne z wynikami badania II, a rozbieżne z wynikami Nadelhoffera. Badania I i II pokazują więc, że nie wszystkie wyniki uzyskane przez Nadelhoffera są tak stabilne, jak mogłyby się wydawać. Należałoby zalecać pewną ostrożność w uznawaniu tych ustaleń za ostateczne. Jednocześnie zbieżność wyników uzyskanych w badaniach I i II może wskazywać, że za rozbieżności wyników są odpowiedzialne modyfikacje historyjek. W szczególności należałoby się przyjrzeć bliżej treści nadziei przypisywanej Brownowi, a zwłaszcza temu, czy dotyczy ona celu, czy też środka do celu. Być może pozwoliłoby to wyjaśnić powstałe rozbieżności.

BIBLIOGRAFIA

- Adams F. (1986), *Intention and Intentional Action. The Simple View*, „Mind and Language” 1(4), 281-301.
- Alfano M., Beebe J. R., Robinson B. (2012), *The Centrality of Belief and Reflection in Knobe-Effect Cases. A Unified Account of the Data*, „The Monist” 95(2), 264-289.
- Barcz M., Zaręba M. (w druku), *O różnych interpretacjach efektu Knobe’a*.
- Beebe J. R. (2013), *A Knobe Effect for Belief Ascriptions*, „Review of Philosophy and Psychology” 4(2), 235-258.
- Beebe J. R. (2016), *Do Bad People Know More? Interactions between Attributions of Knowledge and Blame*, „Synthese” 193(8), 2633-2657.
- Beebe J. R., Buckwalter W. (2010), *The Epistemic Side-Effect Effect*, „Mind and Language” 25(4), 474-498.
- Beebe J. R., Jensen M. (2012), *Surprising Connections between Knowledge and Action. The Robustness of the Epistemic Side-Effect Effect*, „Philosophical Psychology” 25(5), 689-715.
- Buckwalter W. (2014), *Gettier Made ESEE*, „Philosophical Psychology” 27(3), 368-383.
- Butler R. J. (1978), *Report on Analysis “Problem” No. 16*, „Analysis” 38(3), 113-114.
- Cartwright N. (1983), *How the Laws of Physics Lie*, Oxford: Clarendon Press.
- Dalbauer N., Hergovich A. (2013), *Is What Is Worse More Likely? The Probabilistic Explanation of the Epistemic Side-Effect Effect*, „Review of Philosophy and Psychology” 4(4), 639-657.
- Davidson D. (1980), *Essays on Actions and Events*, Oxford: Oxford University Press.
- Davies K. (1981), *Killing People Intentionally, by Chance*, „Analysis” 41(3), 156-159.
- Feinberg J. (1984), *Harm to Others. The Moral Limits of the Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press.
- Goldman A. I. (1970), *A Theory of Human Action*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gorr M. (1979), *Omissions* [w:] *Tulane Studies in Philosophy. Studies in Action Theory*, t. 28, R. C. Whittlemore (ed.), New Orleans: Tulane University Press, 93-102.
- Holton R. (2010), *Norms and the Knobe Effect*, „Analysis” 70(3), 417-424.
- Huebner B. (2015), *What Is a Philosophical Effect? Models of Data in Experimental Philosophy*, „Philosophical Studies” 172(12), 3273-3292.
- Knobe J. (2003a), *Intentional Action and Side Effects in Ordinary Language*, „Analysis” 63(3), 190-194.
- Knobe J. (2003b), *Intentional Action in Folk Psychology. An Experimental Investigation*, „Philosophical Psychology” 16(2), 309-324.
- Knobe J. (2007), *Reason Explanation in Folk Psychology*, „Midwest Studies in Philosophy” 31, 90-106.
- Kraemer E. R. (1978), *Intentional Action, Chance and Control*, „Analysis” 38(3), 116-117.
- Lowe E. (1980), *Peacocke and Kraemer on Butler’s Problem*, „Analysis” 40(3), 113-118.
- McCann H. (1986), *Rationality and the Range of Intention*, „Midwest Studies in Philosophy” 10(1), 191-211.
- McCann H. (1991), *Settled Objectives and Rational Constraints*, „American Philosophical Quarterly” 28(1), 25-36.
- Mele A. (1992), *Springs of Action. Understanding Intentional Behavior*, New York: Oxford University Press.

- Mele A. R., Moser P. K. (1994), *Intentional Action*, „*Nous*” 28(1), 39-68.
- Mele A. R., Sverdlik S. (1996), *Intentional Action and Moral Responsibility*, „*Philosophical Studies*” 82(3), 265-287.
- Nadelhoffer T. (2004), *The Butler Problem Revisited*, „*Analysis*” 64(3), 277-284.
- Nowak L. (1971), *U podstaw Marksowskiej metodologii nauk*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak L. (1977), *Wstęp do idealizacyjnej teorii nauki*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak L. (1980), *The Structure of Idealization*, Dordrecht: Reidel.
- Nowakowa I., Nowak L. (ed.) (2000), *The Richness of Idealization* („*Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*”, t. 69), Amsterdam: Rodopi.
- Paprzycka K. (2014), *Rozwiązanie problemu Butlera i wyjaśnienie efektu Knobe'a*, „*Filozofia Nauki*” 22(2) [86], 73-96.
- Paprzycka K. (2015), *The Omissions Account of the Knobe Effect and the Asymmetry Challenge*, „*Mind and Language*” 30(5), 550-571.
- Paprzycka K. (2016a), *Intention, Knowledge, and Disregard for Norms. The Omissions Account and Holton's Account of the Asymmetrical Intentionality Attributions* [w:] *Uncovering Facts and Values. Studies in Contemporary Epistemology and Political Philosophy*, A. Kuźniar, J. Odrowąż-Sypniewska (eds.) („*Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*”, t. 107), 204-233.
- Paprzycka K. (2016b), *Wyjaśnienie epistemicznego efektu Knobe'a*, „*Filozofia Nauki*” 24(3) [95], 117-133.
- Pettit D., Knobe J. (2009), *The Pervasive Impact of Moral Judgment*, „*Mind and Language*” 24, 586-604.
- Ross D. (1978), *He Loads the Gun, Not the Dice*, „*Analysis*” 38, 114-115.
- Smith P. G. (1990), *Contemplating Failure. The Importance of Unconscious Omissions*, „*Philosophical Studies*” 59, 159-176.
- Smith P. G. (2005), *Feinberg and the Failure to Act*, „*Legal Theory*” 11(3), 237-250.
- Stiffler E. (1981), *Butler's Problem Again*, „*Analysis*” 41(4), 216-218.
- Turri J. (2014), *The Problem of ESEE Knowledge*, „*Ergo*” 1(4), 101-127.
- von Wright G. (1963), *Norm and Action*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Wierzbicki A. (2018), *Problem Butlera z perspektywy racjonalnego sprawcy*, „*Filozofia Nauki*” 26(2) [102], 41-54.
- Williams B. (1995), *Acts and Omissions, Doing and Not Doing* [w:] B. Williams, *Making Sense of Humanity and Other Philosophical Essays*, Cambridge: Cambridge University Press, 56-64.